

«Η εφαρμογή των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως θεμελιώδης προϋπόθεση σεβασμού της ΕΣΔΑ» | Κύκλος Ιδεών | Υπό την αιγίδα της Γ.Γ. του Συμβουλίου της Ευρώπης, Marija Pejčinović – Burić
| Αθήνα, 17.1.2020

Ιωσήφ Τσαλαγανίδης, Πρόεδρος του Αρείου Πάγου

Η νομολογία του ΕΔΔΑ υπό την οπτική του Αρείου Πάγου

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) έχει επηρεάσει αναμφισβήτητα με τις αποφάσεις του και τη νομολογία του Αρείου Πάγου σε μια σειρά θεμάτων που απασχόλησαν και σε μεγάλο βαθμό εξακολουθούν να απασχολούν το ημέτερο Ακυρωτικό τόσο στις πολιτικές όσο και στις ποινικές αποφάσεις του. Κυρίως οι αρχές της δίκαιης δίκης (άρθρο 6 παρ. 1), αλλά και οι λοιπές κατευθυντήριες αρχές της ΕΣΔΑ και ο τρόπος εφαρμογής τους στις κατά καιρούς ισχύουσες διατάξεις του εθνικού δικαίου αποτελούν πάντοτε μια πρόκληση αλλά και μια πρόσκληση για γόνιμο διάλογο ανάμεσα στο ΕΔΔΑ και στα εθνικά δικαστήρια των κρατών – μελών. Ενόψει του αντικειμένου των υποθέσεων που ερευνά ο Άρειος Πάγος και για λόγους συστημικούς θα προσπαθήσω να αποτυπώσω σε αδρές γραμμές τα ζητήματα που απασχόλησαν το ΕΔΔΑ αρχικά σε επίπεδο πολιτικών και στη συνέχεια ποινικών υποθέσεων.

I. Πολιτικές υποθέσεις

1. Ένα ζήτημα που ταλάνισε επί σειρά ετών τον Άρειο Πάγο ήταν το θέμα του ορισμένου των λόγων αναιρέσεως. Ειδικότερα, με δώδεκα αποφάσεις του το ΕΔΔΑ καταδίκασε την Ελλάδα στην καταβολή αποζημιώσεων στους προσφεύγοντες, λόγω του ότι ο Άρειος Πάγος, με την ακολουθούμενη πρακτική του να απορρίπτει ως απαράδεκτους λόγους αναιρέσεως, επειδή οι προσφεύγοντες δεν διελάμβαναν στα αναιρετήρια τις παραδοχές των προσβαλλόμενων αποφάσεων, προσέβαλε το δικαίωμά τους να προσφεύγουν στη δικαιοσύνη. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ δέχεται με τις

εν λόγω αποφάσεις του σχεδόν πανομοιότυπα ότι: «α) ο εθνικός νομοθέτης δικαιούται να θεσπίζει ή να μη θεσπίζει το ένδικο μέσο της αιτήσεως αναιρέσεως κατά την κρίση του, δυνάμενος να τάσσει και προϋποθέσεις του παραδεκτού της, αυστηρότερες εκείνων του ενδίκου μέσου της εφέσεως, αλλά αν θεσπίσει το ένδικο μέσο της αναιρέσεως, πρέπει να διασφαλίζονται οι εγγυήσεις του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, με τήρηση ως προς αυτό και της αρχής της αναλογικότητας, β) ο κανόνας περί της ανάγκης μείας στο αναιρετήριο για το παραδεκτό (ορισμένο) του αναιρετικού λόγου των πραγματικών παραδοχών της προσβαλλόμενης αποφάσεως δεν απορρέει από συγκεκριμένη δικονομική διάταξη, αλλ' αποτελεί νομολογιακή κατασκευή, γ) το δικαστήριο (το ΕΔΔΑ) μπορεί να δεχθεί ότι ο κανόνας αυτός, ήτοι της αναγκαιότητας αναφοράς των παραδοχών του δικαστηρίου της ουσίας, είναι σύμφωνος προς τις αρχές της νομικής ασφάλειας και της καλής απονομής της δικαιοσύνης, δ) στις κριθείσες περιπτώσεις δεν αναφέρονταν στα αναιρετήρια τα γενόμενα δεκτά από τις προσβαλλόμενες αποφάσεις πραγματικά γεγονότα, αλλά τούτο δεν ήταν αναγκαίο, διότι οι προσφεύγοντες (αναιρεσεύοντες) είχαν παραθέσει περιληπτικώς στην εισαγωγή της αιτήσεώς τους τα κυριότερα πραγματικά γεγονότα της υποθέσεως, την μέχρι τότε ακολουθηθείσα διαδικασία και τις αιτιάσεις τους κατά των προσβαλλόμενων αποφάσεων, πέραν του ότι είχαν επισυνάψει στις αιτήσεις αναιρέσεως τις προσβαλλόμενες αποφάσεις, και τέλος ε) κατόπιν τούτων προσεβλήθη το δικαίωμά τους να προσφεύγουν σε δικαστήριο, ως περιορισθέν ανεπιτρέπτως». Η σειρά αυτή των καταδικών του Ελληνικού Δημοσίου οδήγησε στη σύγκληση διοικητικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, η οποία με εισήγηση του Αρεοπαγίτη Βασιλείου Ρήγα, που έγινε ομοφώνως δεκτή, συμμορφούμενη εμμέσως στις άνω υποδείξεις, αποφάνθηκε: α) σε λειτουργικό επίπεδο την ευρύτερη χρήση της δυνατότητας συμπλήρωσεως από τον εισηγητή αρεοπαγίτη του αόριστου αναιρετικού λόγου, χάριν διασώσεώς του, β) σε διαγνωστικό επίπεδο τη φιλάγαθη και επιεική εκτίμηση του αναιρετηρίου, εντός του προαναφερθέντος πλαισίου του υποχρεωτικού κατά νόμο περιεχομένου του, κρίνοντας ότι αρκεί η σαφής, ορισμένη και ευσύνοπτη έκθεση του αναιρετικού λόγου, γ) σε υφολογικό επίπεδο ότι επί μη διασώσεως λόγου αναιρέσεως, κατά την εκτύλιξη του λειτουργικού ή διαγνωστικού σταδίου, προσήλωση στο νομοθετικό κείμενο της απορριπτικής αυτού αποφάσεως

για αοριστία του αναιρετικού λόγου, αναφέροντας στη μεν μείζονα σκέψη την αναγκαία έκθεση στο αναιρετήριο του λόγου αναιρέσεως (κατά τρόπο σαφή, ορισμένο και τουλάχιστον ευσύνοπτο), στη δε ελάσσονα την έλλειψη και αυτού ακόμη του ελαχίστου περιεχομένου του. Έκτοτε, δηλαδή μετά την 14/2010 απόφαση της Διοικητικής Ολομέλειας, ο Άρειος Πάγος σταθερά δεν απαιτεί την παράθεση στο αναιρετήριο των παραδοχών της προσβαλλόμενης αποφάσεως, ενόψει του ότι η τελευταία αποτελεί στοιχείο του φακέλου, απαιτεί ωστόσο την παράθεση στο οικείο δικόγραφο είτε εκείνων των αιτιολογιών, που κατά τον αναιρεσειόντα ήσαν αναγκαίες για την επάρκεια του αιτιολογικού είτε των αντιφατικών αιτιολογιών, με την επισήμανση της αντιφάσεως.

2. Ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει το ΕΔΔΑ αφορά το απαράγραπτο ουσιαστικά της κυριότητας του Δημοσίου, των Δήμων, των Ιερών Μονών σε ακίνητα που κατέχονται από ιδιώτες επί σειρά ετών. Έτσι σε υπόθεση διεκδικητικής αγωγής με βάση τη χρησικτησία Ιεράς Μονής κατά ιδιώτη καταπατητή, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, με το σκεπτικό ότι ο προσφεύγων επί σειρά ετών ασκούσε στο επίδικο ακίνητο επιχείρηση, για την οποία του είχε χορηγηθεί αρμοδίως άδεια λειτουργίας και την οποία απώλεσε με την απόφαση του εθνικού δικαστηρίου που διέταξε την αποβολή του, χωρίς να λάβει την οποιαδήποτε αποζημίωση, γεγονός που θεώρησε το ΕΔΔΑ ότι συνιστούσε ειδικό και υπέρμετρο βάρος γι' αυτόν. Το αίτημα της χώρας μας να παραπεμφθεί η υπόθεση στο δικαστήριο υπό την ευρεία του σύνθεση δεν έγινε δεκτό και η χώρα μας, συμμορφούμενη προς την απόφαση, του κατέβαλε πρόσφατα την αποζημίωση που είχε επιδικάσει το ΕΔΔΑ.

3. Μια από τις υποθέσεις που έχουν ευρύτερη σημασία για το μουσουλμανικό πληθυσμό της χώρας είναι αυτή της Molla Sali κατά Ελλάδος. Η υπόθεση αφορά στο δικαίωμα της προσφεύγουσας να κληρονομήσει με βάση διαθήκη που συνέταξε Έλληνας διαθέτης μουσουλμανικού θρησκευάτος, σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα. Ειδικότερα, ενώ ο σύζυγός της είχε αποφασίσει με δημόσια διαθήκη που συνέταξε ενώπιον συμβολαιογράφου και σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα να της διαθέσει ολόκληρη την περιουσία του, ο Άρειος Πάγος, κατ' αντίθεση προς τα δικαστήρια της ουσίας, έκρινε ότι έπρεπε στην περίπτωση της

να εφαρμοσθεί το ισλαμικό κληρονομικό δίκαιο, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να στερηθεί αυτή τα δικαιώματά της που απέρρεαν από τη διαθήκη του συζύγου της, η οποία κατέστη πλέον άνευ εννόμων αποτελεσμάτων. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η υπόθεση θα έπρεπε να εξετασθεί με βάση το άρθρο 14 της Σύμβασης και το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης. Κατ' εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων έκρινε ότι η διαφορετική μεταχείριση που υπέστη η προσφεύγουσα, ως τιμώμενη διαθήκης που είχε συνταχθεί από διαθέτη μουσουλμανικού θρησκευματος σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα, σε σύγκριση με τιμώμενη διαθήκης που συντάσσεται σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα από μη μουσουλμάνο διαθέτη, στερείται αντικειμενικής και εύλογης αιτιολόγησης και καταδίκασε τη χώρα μας για παράβαση των ως άνω άρθρων. Το ΕΔΔΑ σημείωσε πάντως με ικανοποίηση ότι η χώρα μας έθεσε στις 15-1-2018 σε ισχύ νόμο, με τον οποίο καταργούνται οι ειδικοί νόμοι που επιβάλλουν προσφυγή στον Ιερό Μουσουλμανικό Νόμο για την επίλυση υποθέσεων οικογενειακού δικαίου μελών της μουσουλμανικής μειονότητας.

4. Συναφές, από την άποψη ότι αφορά το μουσουλμανικό πληθυσμό της χώρας μας, αλλά διαφορετικό από άποψη αντικειμένου, είναι το ζήτημα που έχει ανακύψει με υπό σύσταση σωματεία στις περιοχές Ξάνθης και Ροδόπης από μουσουλμάνους Έλληνες, που περιλαμβάνουν ως επιθετικό προσδιορισμό στην επωνυμία τους τον όρο τουρκικός/ή. Τα δικαστήρια της ουσίας και ο Άρειος Πάγος έχουν απορρίψει τις αιτήσεις αυτές με το αιτιολογικό ότι υποθάλπουν εθνικές διεκδικήσεις ξένου κράτους, πλην όμως το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο κάθε πολίτης έχει το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού και η χώρα μας, υποχρεούμενη σε συμμόρφωση, προχώρησε σε τροποποίηση του άρθρου 758 ΚΠολΔ, που παρέχει στους ως άνω πολίτες να επανέλθουν υπό μορφή επανεξετάσεως των αιτήσεών τους, και ήδη η υπόθεση του υπό σύσταση σωματείου με την επωνυμία "Τουρκική Ένωση Ξάνθης" πρόκειται να συζητηθεί ενώπιον του Αρείου Πάγου στις 20-3-2020.

5. Η παράβαση του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, που αφορά στην ελευθερία της έκφρασης, αποτελεί από μόνη της έναν ολόκληρο κύκλο υποθέσεων, έχει δε καταστεί αφορμή να καταδικασθεί η χώρα μας σε αξιολογα πρόστιμα. Παρατρέχοντας τα κριτήρια που έχει θέσει γενικά το ΕΔΔΑ με σειρά αποφάσεών

του (ύφος, τρόπος παρουσίασης, περιεχόμενο, κύρωση, ποινή), ιδίως ως προς την ύπαρξη επιτακτικής ανάγκης δημοσίου συμφέροντος και την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, θα ήθελα να επικεντρωθούμε στον αριθμό των υποθέσεων που έχουν απασχολήσει το ΕΔΔΑ και αφορούν τη χώρα μας. Εάν ανατρέξουμε στα στατιστικά στοιχεία του ΕΔΔΑ θα διαπιστώσουμε ότι η Ελλάδα έχει από το 1959-2018 μόλις 15 καταδικαστικές αποφάσεις για το άρθρο 10, σε σύνολο 777 καταδικαστικών αποφάσεων όλων των κρατών μερών της Ε.Σ.Δ.Α. για το ίδιο άρθρο και σε σύνολο 894 καταδικαστικών αποφάσεων σε βάρος της Ελλάδας για οποιοδήποτε άρθρο. Ωστόσο, σε μια δεύτερη, πιο προσεκτική ανάγνωση, ο αριθμός αυτός (ο οποίος υπερδιπλασιάζεται, εάν προστεθούν οι προσφυγές που δεν κατέληξαν για άλλους λόγους σε καταδίκη ή ήδη εκκρεμούν, και πρέπει να εκτιμηθεί σε σχέση με τον πληθυσμό της χώρας) δεν είναι αμελητέος. Σε κάθε περίπτωση, οπωσδήποτε η Ελλάδα επιβαρύνεται οικονομικά με κάθε διαπίστωση παραβίασης, διότι υποχρεώνεται να καταβάλει χιλιάδες ευρώ ως ηθική βλάβη του προσφεύγοντος, ενώ μπορεί να υποχρεωθεί ακόμη και στην καταβολή της υλικής ζημίας του (δηλαδή του ποσού που επιδικάσθηκε σε βάρος αυτού και υπέρ του αντιδίκου του από τα πολιτικά δικαστήρια). Παρά τους απόλυτους αριθμούς, θεωρείται ότι στην Ελλάδα υπάρχει ζήτημα πλημμελούς προστασίας της ελευθερίας έκφρασης στο δημόσιο βίο, διότι, στην πλειοψηφία τους, οι καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ, καθώς και οι εκκρεμείς προσφυγές, αφορούν σε αποζημιώσεις που επιδικάσθηκαν, κατόπιν αγωγών, και/ή σε, έστω πολύ μικρές, ποινές που επιβλήθηκαν, κατόπιν ποινικών διώξεων, σε βάρος δημοσιογράφων/ΜΜΕ, πολιτικών ή ιδιωτών που άσκησαν κριτική σε δημόσια πρόσωπα. Σχετικά με την εκτέλεση των αποφάσεων κατά της Ελλάδας ως προς το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, εάν ανατρέξουμε στη σελίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης, θα βρούμε ότι έχουν κατηγοριοποιηθεί και εκκρεμούν από το 2008 δύο groups υποθέσεων. Το ένα (Group Vasilakis) αφορά σε αποζημιώσεις που επιδικάσθηκαν από πολιτικά δικαστήρια για δυσφήμιση ή εξύβριση κυρίως μέσω του τύπου. Το δεύτερο αφορά (Group Katrami) σε ποινικές καταδίκες που επιβλήθηκαν για δυσφήμιση, συκοφαντική δυσφήμιση ή εξύβριση. Στην Ελλάδα, η διατύπωση απόψεων μπορεί να κριθεί από τα ποινικά δικαστήρια, εφόσον πληρούνται οι υποστάσεις των οικείων αδικημάτων, ότι στοιχειοθετούνται αυτά της εξύβρισης (361 ΠΚ), της δυσφήμισης (362 ΠΚ) και της συκοφαντικής δυσφήμισης

(363 ΠΚ) και να τιμωρηθεί με ποινή φυλάκισης (με διαβαθμίσεις) ή χρηματική ποινή. Με τον νέο ποινικό κώδικα (ν. 4619/2019) προβλέφθηκε, ως επιβαρυντική περίπτωση που επισείει βαρύτερη ποινή φυλάκισης, η τέλεση των παραπάνω αδικημάτων δημόσια ή μέσω διαδικτύου. Παράλληλα, ο θιγόμενος δικαιούται να αξιώσει αποζημίωση με αγωγή, σύμφωνα με το άρθρο 914, σε συνδυασμό με τα άρθρα 57-59 Α.Κ. Τα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια, καθώς και ο Άρειος Πάγος, κρίνοντας μετ' αναίρεση, εφαρμόζουν τις παραπάνω διατάξεις, χωρίς συνήθως στην αιτιολογία τους να προβαίνουν σε στάθμιση για την επίτευξη δίκαιης ισορροπίας και σε έλεγχο τήρησης της αρχής της αναλογικότητας, σύμφωνα με το άρθρο 10 ΕΣΔΑ και τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Φαίνεται να αρκεί για τα εθνικά δικαστήρια ότι η επίδικη διατύπωση ήταν ικανή να προσβάλει τη φήμη του θιγόμενου και ότι ο δράστης το γνώριζε. Στο πλαίσιο αυτό, η Ελλάδα δεν θεωρείται από το Συμβούλιο της Ευρώπης ότι έχει ακόμα συμμορφωθεί με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, σύμφωνα με το άρθρο 46 της ΕΣΔΑ. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, την εμφάνιση διεθνώς της Ελλάδας σε καταλόγους κρατών με προβλήματα στην ελευθερία του τύπου και της έκφρασης. Η μεταστροφή της νομολογίας του Άρειου Πάγου θα οδηγούσε στη λήξη της επιτήρησης της Ελλάδας για το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ και ενδεχομένως, σταδιακά, στη δημιουργία μιας νέας κουλτούρας στην κοινωνία σχετικά με την ελευθερία της έκφρασης. Η μεταστροφή αυτή δεν μπορεί να γίνει αυτόματα, εκτός εάν υπάρξουν ριζικές νομοθετικές ρυθμίσεις που να θεσπίζουν τα κριτήρια του ΕΔΔΑ, τα οποία πρέπει οπωσδήποτε να σταθμίζονται, ώστε η επιδίκαση αποζημίωσης ή η επιβολή ποινής να αποτελεί την εξαίρεση. Τέτοιες ρυθμίσεις δεν είναι αυτονόητο ότι μπορούν να θεσπισθούν ή ότι θα είναι αποτελεσματικές. Επίσης, δεν είναι βέβαιο ότι δεν θα οδηγούσαν σε άλλου είδους αιτιάσεις παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων (π.χ. άρθρου 6 ΕΣΔΑ, αρνησιδικία, και 8 ΕΣΔΑ, προστασία της φήμης). Σε κάθε περίπτωση, αυτές οι ρυθμίσεις απαιτούν δημόσιο διάλογο, ίσως και ευρύτερη αποδοχή, προκειμένου να μην βρεθούν σε αντίθεση με το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Ωστόσο, για τους ίδιους λόγους, φαίνεται μέχρι στιγμής να καθυστερεί η ουσιαστική «αφομοίωση» από τα εθνικά δικαστήρια της νομολογίας του ΕΔΔΑ ως προς το άρθρο 10 ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ είναι ένα διεθνές δικαστήριο που λειτουργεί σε παράλληλη/διεθνή έννομη τάξη, διαπιστώνει "λάθη" των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων, τα οποία εν συνεχεία η Επιτροπή Υπουργών -ένα πολιτικό όργανο διεθνούς οργανισμού-

αναμένει να “διορθωθούν” σε εθνικό επίπεδο. Επομένως, εφόσον ο εθνικός δικαστής έχει τον τελευταίο λόγο, θα ήταν επωφελής ένας “διάλογος” μεταξύ ΕΔΔΑ και δικαστηρίων, έστω μέσω της νομολογίας τους. Οπωσδήποτε χρειάζεται, επίσης, γόνιμος διάλογος μεταξύ της Πολιτείας και της κοινωνίας (συμπεριλαμβανομένων ενώσεων δημοσιογράφων, δικηγορικών συλλόγων κ.λπ.). Όλοι αντιλαμβανόμαστε ότι η εικόνα της Ελλάδας σχετικά με την ελευθερία της έκφρασης –τόσο ουσιαστικά, όσο και σε επίπεδο εντυπώσεων- χρειάζεται να αναστραφεί και να ενισχυθεί το διεθνές κύρος της στον τομέα αυτό. Πάντως η Ελλάδα, όπως και τα άλλα κράτη, οπωσδήποτε καλείται να επιτύχει δύσκολες ισορροπίες, διότι βρισκόμαστε μπροστά σε σύγχρονες σοβαρές προκλήσεις, όπως ο εξτρεμισμός, η ρητορική μίσους και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

II. Ποινικές υποθέσεις

1. Ανάλογο ζήτημα με εκείνο των αόριστων νομικών λόγων αντιμετώπισε το ΕΔΔΑ και με μια σειρά αποφάσεών του, με τις οποίες έκρινε ότι υπήρξε παράβαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, επειδή ο Άρειος Πάγος είχε απορρίψει ένδικα μέσα κατά ποινικών αποφάσεων ως απαράδεκτα για καθαρά τυπικούς λόγους. Ειδικότερα, α) ο Άρειος Πάγος είχε κρίνει αόριστη την έφεση κατηγορουμένου, στην έκθεση της οποίας είχε παραλειφθεί το προτυπωμένο κείμενο για κακή εκτίμηση των αποδείξεων και εσφαλμένη εφαρμογή του νόμου ως προς την καταδίκη του, και το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο κατηγορούμενος από την παράλειψη αυτή παρεμποδίστηκε δυσανάλογα στο δικαίωμά του για πρόσβαση στην κατ’ έφεση δίκη. β) ο Άρειος Πάγος είχε απορρίψει την παράσταση πολιτικής αγωγής της χήρας του εγκαλούντος, για το λόγο ότι η τελευταία δεν είχε δηλώσει στην έφεσή της ότι ενεργεί ως κληρονόμος του, και το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η άκαμπτη προσήλωση του δικαστηρίου στον τύπο της διαδικασίας δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντα των διαδίκων, εφόσον η προσφεύγουσα είχε καταθέσει στη δίκη όλα τα νομιμοποιητικά της έγγραφα. γ) ο Άρειος Πάγος είχε απορρίψει αίτηση αναιρέσεως για το λόγο ότι δεν είχε επισυναφθεί σ’ αυτήν το πληρεξούσιο έγγραφο του δικηγόρου, ή δεν αναφερόταν σ’ αυτήν ότι είχε παραστεί αυτός ως συνήγορός του στο Εφετείο, και το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η

απαίτηση αυτή συνιστά μια υπερβολική τυπολατρεία, που θίγει το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο. δ) ο Άρειος Πάγος απέρριψε αίτηση αναιρέσεως, γιατί δεν είχε επισυναφθεί σ' αυτήν η έκθεση του γραμματέα, παρά το ότι ο τελευταίος είχε υπογράψει και σφραγίσει το αναιρετήριο, και το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η τήρηση αυτής της διατυπώσεως αποτελεί κατά κύριο λόγο ευθύνη του γραμματέα, ενόψει του ότι είχαν τηρηθεί όλες οι λοιπές διατυπώσεις. Όλες αυτές οι φορμαλιστικές κυρώσεις έχουν εγκαταλειφθεί ουσιαστικά από την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου.

2. Μια υπόθεση που ενεργοποίησε το νομικό κόσμο της χώρας και δημιούργησε αίσθηση στο πανελλήνιο ήταν η υπόθεση που έμεινε γνωστή ως η δίκη της Μανωλάδας. Με σχετική απόφαση ουσιαστικά αθώωθηκαν σχεδόν όλοι οι κατηγορούμενοι από το μεγαλύτερο μέρος των κατηγοριών, και κυρίως από το αδίκημα της εμπορίας ανθρώπων. Η υπόθεση έφθασε στο ΕΔΔΑ, που δέχθηκε με απόφασή του ότι η χώρα μας, παρά το ότι υπήρχε το κατάλληλο νομικό πλαίσιο, παραβίασε το άρθρο 4 παρ. 2 της ΕΣΔΑ περί αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας, αφού παρέλειψε να εκπληρώσει τις θετικές της υποχρεώσεις, με το να μη λάβει τα αναγκαία μέτρα για τη δικαστική διαδικασία αναφορικά με το ζήτημα της εμπορίας ανθρώπων. Ως συνέπεια των παραλείψεων αυτών δεν παρασχέθηκε επαρκής προστασία στα θύματα, που ήσαν όλοι τους αλλοδαποί εργάτες, απασχολούμενοι στη συλλογή της φράουλας και ζούσαν υπό άθλιες συνθήκες σε πρόχειρους καταυλισμούς πλησίον των αγρών, παρέχοντας έτσι αναγκαστικά σχεδόν τις υπηρεσίες τους. Η υπόθεση επανήλθε στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, κατόπιν αιτήσεως της τότε Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου ως αναίρεση υπέρ του νόμου, και έγινε δεκτή, με την έννοια ότι προσδιορίστηκαν πλέον εναργέστερα τα στοιχεία του νόμου αναφορικά με το έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων.

3. Ένα άλλο ζήτημα, για το οποίο υπήρξε μια σειρά καταδικών σε βάρος της χώρας ήταν αυτό της παραβάσεως του άρθρου 5 παρ. 4 της ΕΣΔΑ, λόγω α) απορρίψεως του αιτήματος των προσφευγόντων στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών σε βάρος τους για αυτοπρόσωπη εμφάνιση ενώπιον του Δικαστικού Συμβουλίου ή του Ανακριτή, ενώ ο Εισαγγελέας είχε ακουσθεί και β) της παραλείψεως του Δικαστικού Συμβουλίου να αποφανθεί εντός σύντομης

προθεσμίας επί του αιτήματος αποφυλακίσεως ή επί της νομιμότητας της κρατήσεως των προσφευγόντων. Το ζήτημα πλέον έχει αντιμετωπισθεί νομοθετικά, αφού σύμφωνα και με το νέο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρο 292 Κ.Π.Δ.) τόσο για το ζήτημα της εξακολουθήσεως όσο και της παρατάσεως της προσωρινής κρατήσεως, ο γραμματέας του συμβουλίου ειδοποιεί με οποιοδήποτε μέσο (έγγραφο, τηλεγράφημα, τηλετύπημα ή τηλεομοιοτυπία) τον κατηγορούμενο ή το συνήγορό του για να διατυπώσει τις απόψεις του με έγγραφο υπόμνημα, μέσα σε προθεσμία που καθορίζει ο πρόεδρος του συμβουλίου και η οποία δεν μπορεί να είναι μικρότερη των 48 ωρών από την υποβολή της πρότασης στο συμβούλιο. Ο κατηγορούμενος, έχει δικαίωμα να λάβει γνώση και αντίγραφο της εισαγγελικής πρότασης. Ο εισαγγελέας, ο κατηγορούμενος και ο συνήγορός του δεν εμφανίζονται ενώπιον του συμβουλίου, μπορεί όμως το συμβούλιο, αν κρίνει ότι τούτο είναι αναγκαίο, να διατάξει την ενώπιόν του εμφάνιση του κατηγορουμένου, οπότε καλείται και ο εισαγγελέας.

4. Ένα διαχρονικό πρόβλημα της ελληνικής δικαιοσύνης, που καλύπτει και τα τρία είδη δικαιοδοσίας, είναι αυτό της ταχύτητας στην απονομή της, λόγος για τον οποίο είχαν εκδοθεί κατά το παρελθόν πάμπολλες αποφάσεις του ΕΔΔΑ, με τις οποίες η χώρα μας είχε καταδικασθεί να καταβάλει στους προσφεύγοντες αξιόλογα ποσά, τα οποία μάλιστα κατά τα τελευταία έτη έβαιναν αυξανόμενα. Ειδικότερα, όπως παρατηρεί το ΕΔΔΑ στις δύο πιλοτικές αποφάσεις του, που αφορούν στις πολιτικές και ποινικές αποφάσεις, οι σοβαρές καθυστερήσεις στην απονομή της δικαιοσύνης είναι ένα φαινόμενο που προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία και μπορεί να θέσει σε διακινδύνευση την εμπιστοσύνη του κοινού στην αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος, σε ακραίες δε περιπτώσεις να θεωρηθεί ότι συνιστά εμπόδιο στην πρόσβαση σε δικαστήριο, καθώς επίσης ότι ισοδυναμεί με αρνησιδικία (απόφαση Μιχελιουδάκη παρ. 72, απόφαση Γλύκαντζη παρ.75). Ενόψει αυτών των δύο αποφάσεων και αφού είχε προηγηθεί ο ν. 4055/2012, που αφορούσε τις αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων, εκδόθηκε ο ν. 4239/2014, με τον οποίο ο ημέτερος νομοθέτης θεσμοθέτησε τις απαραίτητες διαδικασίες για την εξέταση και αντιμετώπιση της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της πολιτικής και της ποινικής δίκης από εθνικά όργανα, χωρίς την ανάγκη προσφυγής στο ΕΔΔΑ. Η πρόβλεψη προσφυγής στον ως άνω νόμο δεν προδικάζει μια

ευνοϊκή οπωσδήποτε εξέλιξη για τον προσφεύγοντα. Όμως η προσφυγή πρέπει να είναι αποτελεσματική, ώστε είτε να μπορεί να αποτρέψει την προβαλλόμενη παραβίαση ή την συνέχισή της, είτε να μπορεί να αποκαταστήσει την προκληθείσα βλάβη στον ενδιαφερόμενο από την καθυστέρηση της εκδίκασης της υπόθεσής του.

5. Ένα άλλο ζήτημα, για το οποίο έχουν εκδοθεί αρκετές αποφάσεις του ΕΔΔΑ σε βάρος της χώρας μας, είναι το ζήτημα της μεταχείρισης των προσφευγόντων ως κρατουμένων από τις Αρχές. Η υπόθεση, ανεξάρτητα από τις άλλες πλευρές της, αφορά και τα δικαστήρια της χώρας μας, καθό μέρος στην υπόθεση SARWARI κ.λ.π. το Μικτό Ορκωτό Εφετείο Αθηνών απάλλαξε τα μέλη της Αστυνομίας από την κατηγορία της υποβολής των προσφευγόντων σε βασανιστήρια και τους κήρυξε ενόχους απλών σωματικών βλαβών. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η διάρκεια της ποινικής διαδικασίας για επτά έτη, από τα οποία τα πέντε στο στάδιο της προδικασίας, περιόρισε τον αριθμό των αποδεικτικών στοιχείων και παρέσχε δυνατότητα για την αλλοίωση άλλων, έθεσε δε εν αμφιβόλω την καλή πίστη των ανακριτικών αρχών. Επίσης έκρινε ότι η συμπεριφορά των αστυνομικών οργάνων με κλωτσιές και γροθιές στους προσφεύγοντες, που χαρακτηρίστηκαν από το δικαστήριο ως απλές σωματικές βλάβες, συνιστούσαν στην ουσία απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, και υποχρέωσε τη χώρα μας να τους καταβάλει διάφορα ποσά ως χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης.